folklor/edebiyat, cilt:21, sayı:82, 2015/2

Etnolojinin Tarihçesi, Başlıca Ekolleri Görevleri[1]

Doç. Dr. Sedat Veyis Örnek

I. GİRİŞ

1. Etimolojisi, tanımı, değişik ülkelerdeki adları:

İnsanı konu edinen bilimlerden biride etnolojidir. Ancak hemen belirtelim ki, Etnoloji, insanı biyolojik bir varlık olarak ele almaz; onu, bir kültür yaratıcısı olarak konu edinir ve inceler. Bu bilim, genellikle, kendi içinde Etnoğrafya ve Etnoloji diye iki dala ayrılmaktadır. Etnoğrafya terimi Yunanca Ethnos ve Graphie sözcüklerinden gelmektedir. Ethno halk, graphie de tasvir demektir. Şu halde Etnoğrafya halkı anlatma, halkı tasvir etme anlamlarını karşılamaktadır. Etnoğrafyanın özelliği deskritif olmasıdır. Yüksek kültürlerin dışında kalan toplumların yaşayışlarını, düşüncelerini ve yarattığı şeyleri araştırma konusu yapan Etnoğrafya, bu toplumların meskenlerinden giyim - kuşamlarına; araç-gereçlerinden inançlarına, mitolojilerine, ekonomilerine, v.b.na dek bir tablo çizmeyi amaç edinmektedir.

Etnoloji ise (Yunanca aynı kökten gelmektedir: Ethno= halk, logie= bilim), Etnoğrafyanın çeşitli alanlarda yaptığı maddî ve manevî araştırmalardan yararlanarak çeşitli kültürler arasında karşılaştırmalar yapmakta, insanlığın kültür tarihini aydınlatmaya çalışmaktadır. Bütün monoğrafik kültür araştırmaları deskritif ve analitiktir. Kültür karşılaştırmalarının da bilimsel sonuçlara varabilmesi için, eksiksiz ve kusursuz monoğrafilere dayanması zorunludur.[2]

Etnolojinin ikinci görevi ve uğraşısı ise kültürel göçleri, kültürün genel gelişme kanunlarını ve bağımsız kültür unsurlarının tarihini araştırmaktır. Etnolojinin Alman dilindeki karşılığı "VöIkerkunde"dir.

1 Örnek, Sedat Veyis, 1968 "Etnolojinin Tarihçesi, Başlıca Ekolleri, Görevleri" *Antropoloji Dergisi* Sayı4, 165-193.
2 Etnolojinin metodları ve teorileriyle ilgili Türkçe neşriyatın başlıcaları şunlardır: KANSU, Ş. A.:Kültür teorileri hakkında.Ülkü Mecmuası, XIII, 75, 1939. s.220-221; 76, 1939, s. 312-316; XIV, 78, 1939,s. 510-51l; 79, 1939, s. 16-18; 81, 1939, s. 231-233; 82, 1939, s. 310 – 314.

İngiltere'de "Social Anthropology" adı altında okutulmaktadır. Sosyal Antropoloji, özellikle sosyal yapının belirtilmesi üstünde durarak, kültür karşılaştırması yapan bir disiplin olarak tanımlanmaktadır. Genel anlamıyla Sosyal Antropoloji, sosyal yapıların karşılaştırmalı ya da monoğrafik öğretimini yapmaktadır. Amerika'da, bir çok üniversitenin ders proğramında ve el kitaplarında Genel Antropoloji adı altında görülen Etnolojiye insan bilimlerinin bir disiplini gözüyle bakılmakta ve "Cultural Anthropology" denmektedir: Bildiğimiz Etnoloji, sadece ilkel ya da doğal (Primitiv, Naiv, Naturvölker) dediğimiz toplumları konu edinmektedir. Bununla beraber, Etnoloji, en azından otuz-kırk yıldan beri, hiç bir şekilde ilkel olarak niteleyemiyeceğimiz toplumları araştıran etnologlarla doludur.[3]

2. Etnolojinin Konuları ve Yardımcı Bilimleri

Etnolojinin beş önemli araştırma sahası vardır:

1. Maddî kültür ve teknoloji

*Bu sahaya besin elde etmek i*çin gerekli olan her türlü araç-*gereç, mesken tipleri ve yapımı, kabkacak imâlatı, iş yerleri, taşıt araçları, silâhlar, av âletleri, tuzaklar, giyim-kuşam, süs eşyaları, kimyevi müstehzarat, v.b. girmektedir.*

2.İlkel ekonomi

Ekonomi çoğu zaman teknoloji ve maddî kültürle *yanyana ele alınmaktadır. Teknoloji, ekonomi, içerisinde enstüremental bir rol oynamaktadır. Oysa ekonominin mahiyeti daha başkadır.* Örneğ*in bir "Etnoloji Et Kitabında"*[4] İlkellerin Ekonomisi *aşağıdaki muhtevayla verilmektedir. Ekonomi ve coğrafî çevre.* Çevrenin ekonomiye etkisi; çevreye uyma; teknik; ekonomi *ile çevreyi değiştirme. Ekonomi ve toplum: Üretim; doğal iş bölümü, teknik iş bölümü, topluca çalışma, elişi (zanaat). Tüketim; paylaşma, deliş-tokuş, ticaret. Mal-mülk; sermaye, pazarlar.* Üretim araçları, bu araçların kullanılışı. Ekonomi *ve manevî kültür. Ekonominin manevî* kültür üstüne etkisi; *manevi kültürün ekonomi üstüne etkisi. Ekonomi şekilleri.*

3.Sosyal Organizasyon

*Sosyal organizasyonun içerisine, temelinde muayyen ve kar*şılıklı bir t*akım görevlerin yarattığı beşerî ilişkiler girmektedir. Bu cümleden olarak gelenek, görenek, âdet, anane, sosyal alışkanlıklar, partiler, kanunlar gibi normlarla, aile tipleri, akraba grupları, yaşlılar grubu, sosyal sınıflar ile politik, sosyal, ekonomik ve dinsel kurumlar; kısacası sosyal yapı girmektedir.*

4. Din ve Majı

Etnoloji, bu sahaya giren doğa üstü kuvvetleri ve bu kuvvetlerin nitelikleriyle etki alanını tasvir ederek ve tanımlayarak kavramaya çalışmaktadır. Bu sahanın adamı olan din etnologu, insanların,

3 EBERHARD, W.: Bügünkü Avrupa'da etnolojinin esas cereyanları DTCFD IV, l-2, 1948, s. l -15.
ACIPAYAMLI, O.: Türkiye'de doğumla ilgili âdet ve inanmaların etnolojik etüdü. Erzurum 1961. Acıpayamlı, kitabının 7-12 sayfalarında etnolojik metodlara temas etmektedir.
ACIPAYAMLI, O.: Türkiye Etnolojisine ait bazı meseleler. Extrait d'ANATOLIA, Revue annuelle de I'Institut d'Archeologie de I'Université d'Ankara'dan ayrı basım. s.163-169, VI-1961/1962.
ACIPAYAMLI, O.: Etnolojinin çeşitli konuları ile ilgili bazı ana kitaplar. DTCF. Antropoloji Dergisi'nden ayrı basım. 1963. Cilt 1., Sayı: 1., s. 115-119.
WILLEMS, E.: Soziologie el kitabı içindeki "Ethnologie" maddesi. s.52-62, 1960.Yayımlanan René König.

4 DITTMER, Kunz: Die Wirtschaft der Naturvölker, s. 208 ('Lehrbuch der Völkerkunde' içinde Yayımlayanlar: L. Adam ve H. Trimborn, Stuttgart 1958).

özellikle büyücülerin, şamanların, rahiplerin ve kutsal kişilerin arasındaki ilişki biçimleriyle ilgilenirken, öte yandan da Tanrılar, cinler v.b. ile ilgilenmektedir. Bu *sahanın spesialistleri din ve majinin etki alanını ve toplumdaki yerini araştırırlar; bu araştırma din ve majı sahasının önemli bir kesimini teşkil etmektedir. Ayrıca dinsel ve majik ritlerin tasvirini ve tanımlanmasını gerektiren çalışmalar Din Etnolojisinin alanını tamamlayan ve bütünleyen çalışmalardır.*

5. San'at, Oyun ve Müzik

Etnolojinin beşinci araştırma sahasını san'at, oyun ve müzik teşkil etmektedir. Resim, resmin stilize unsurları, heykel, mimarî, müzik ve literatür, etnolojik sanat araştırmalarının esaslarını teşkil etmektedir.[5]

Etnoloji ilkel toplumları konu edinir demiştik. Amerika yerlilerine, Eskimolara, Zencilere, Okyanusya adalarında yaşayanlara, Kuzey Asya Etnilerine ilkel ya da doğaya bağlı toplumlar diyoruz. Onun için, son zamanlarda "İlkel" deyimi yerine "Naive Peuple" Ya da "Naturvölker" terimleri kullanılmaktadır.

Yukarda saydığımız, toplulukları ilkel olarak niteliyen başlıca özellikler şunlardır:

1. Doğaya bağlılık.
2. Doğaya hükmetmek için kullanılan âletlerin ilkelliği, yetersizliği
3.Yazıyı bilmemeleri
4. Terbiye ve eğitimde geleneğin önemli bir rol oynayışı
5. Politik organizasyonun akrabalığa dayanması

Etnoloji de tıpkı diğer bilimler gibi, bir takım bilim dallarından faydalanmak zorundadır. Etnolojiyi, yardım konusunda ilgilendiren komşu bilim dallarının başlıcaları şunlardır: Prehistorya, Arkeoloji, Fizik-Antropoloji, Biyoloji, Coğrafya, Tarih, Sosyoloji, Psikoloji ve Lenguistik ile Din, Hukuk, San'at ve Müzik etnolojisidir.

II. TARİHİ

1. Antik Çağ'da Etnoloji

Ünlü tarihçi Herodot (M.Ö. 480-424), etnologların babası sayılır. Herodot, gezip gördüğü yerleri, buralarda yaşayanların âdetlerini anlatmış ve Yunanistan ile karşılaştırmalar yapmıştır. Bizim üzerinde durmak istediğimiz bir başka Antik Çağ yazarı vardır: adı Poseidonios olan bu yazar, M.Ö. 135 de Suriye'de doğmuştur. Zamanın ünlü kişileriyle şahsî dostluklar kuran Poseidonios elçi olarak Roma'ya gitmiş, bir aralık Çiçeron'un da hocalığını yapmıştır. Poseidonios, İtalya'ya ve İspanya'ya yaptığı bir çok seyahatlerde coğrafî ve etnoğrafik gözlemlerini sistematik bir biçimde tesbit etmiştir. Poseidonios'un, tarihî, etnoğrafik ve coğrafik bilgileri biribirine bağlayıp anlattığı büyük bir eseri vardır. Ancak bu eser, bütünüyle korunamamış, parçalar ve notlar halinde kendinden sonra gelen yazarların eserlerinde zikredilmiştir. Poseidonios'un Kelder hakkındaki tasvirlerinden bir örnek verelim:

"Kelt'ler uzun boylu, kumral saçlı ve beyaz tenlidir. Sakallarını ya traş ederler ya da sadece çenelerinde olmak üzere bırakırlar. Aristokrat sınıfına mensup olanlar, ağızlarını örtecek kadar uzun ve kalın bıyık bırakırlar. Öyle ki, yemek yerken bıyık*larına yemek bulaşmaktadır. Giyimleri süslüdür;*

5 Wıllems, E.: Op.cilt., s. 52-62.

*"Braken" dedikleri üstleri işlemeli pantolonları vardır. Silâhları süs yönünden gösterişsiz, miğferleriyse sahibine heybet veren cinstendir. Sava*ş sırasında kimileri zincirden örme göğüs kalkanları *taşırken, kimileri de çıplak göğüsle savaşırlar. (....) Yüz hatları kudretli bir ifade taşımaktadır. Seslerinin tonu vahşi ve tehdit edicidir. M*übalağalı bir biçimde konuşurlar: *Keskin zekâlı ve kabiliyetlidirler"*[6]

Antik çağda Etnoloji'ye dolaylı yoldan yararları dokunan yazarlar olarak Thukydides ile Tacitus'u da sayabiliriz.

2. Orta Çağ'da Etnoloji

Orta Çağ, etnolojik araştırmalar bakımından bir durgunluk ve gerilik çağı olmuştur. Bu çağda, Avrupa'da, herşeyin İncil'de açıklandığı kabul edildiği için, insanla ilgili her çeşit araştırma anlamsız kabul edilmiş, doğmadan uzaklaşan her çeşit araştırma dinsel inançtan uzaklaşma olarak gösterilmiştir. Orta Çağ'da, başka dil konuşanlara, Antik Çağ'dan kalma bir deyimle "Barbar" denmeye başlanmış; onları taşlara tapan, şeytana hizmet eden gibi sıfatlarla nitelemişler; kendi bilgi alanlarının dışında yaşayanları tek gözlü, ağızsız, hatta başsız yaratıklar olarak kabul etmişlerdir.[7] Ünlü dünya gezgini Venedikli Marco Polo (1254-1323), uzun yıllar Asya'da kalan ilk Avrupa'lı olmuş; seyyahat yazılarında masalla gerçeği karıştırmakla beraber, Batı Dünyasına, o zaman dek pek birşey bilmedikleri Asya hakkında geniş bilgi vermiştir.

Antik Çağ'da manevî zenginliğinin kaybolup gitmesini önleyen, Eski Yunan'ın ve Bizans'ın mirasını sadık bir biçimde koruyan ve bu mirası çoğaltan İslâm bilginleridir. İslâm dininin çok geniş bir sahaya yayılmış olması, tek bir kültür dili konuşması, İslâm coğrafyacılarının çok uzak yerleri araştırmalarını ve bu araştırmalardan zengin etnoğrafik malzeme ile bilgi toplamalarını mümkün kılmıştır. Bu malzeme ve bilgiler, bugün, Orta Çağ'daki Afrika, Asya, Doğu Avrupa bölgelerindeki önemli kaynakları teşkil etmektedir. Arap bilginleri içinde özellikle İbnu Haldun'un (1332 -1336) eserlerini söyleyebiliriz.[8]

3. Yeni Çağ'da Etnoloji

17. ve 18. yüzyılda etnoğrafik ve etnolojik araştırmaların başladığını görüyoruz. Bir Cizvit misyoneri olan Joseph François Lafitau'dur (1670 - 1640); Iraqua'lar hakkında yazdığı eserin adı "Moeurs de sauvage Ameriquains"dir.[9] Lafitau, Amerika yerlilerinin sadece karakterlerini, âdet, inanma ve pratiklerini incelemekle yetinmemiş, aynı zamanda bu âdet ve pratiklerin eski çağdaki izlerini aramayı da denemiştir. Çünkü, Lafitau'ya göre Amerika yerlileri, Antik Çağ'dan önce Yunanis'tan ve Küçük Asya'da yaşayan halkların Kuzey Asya'ya geçerek oradan Amerika'ya göçettiklerine inanmaktaydı. Eski Çağ'daki halkların âdetleri, gelenekleri ve kanunları üstüne kitaplar yazan yazarların eserlerini dikkatle inceleyen Lafitau, bu halklarla, Amerika yerlilerinin gelenek ve göreneklerini, âdetlerini mukayese etmeye çalışmıştır. Böyle bir çalışma Etnoloji tarihinde "Karşılıklı Açıklama" metodunun ilk denemesidir. Lafitau'nun misyoner olması, onu, daha sonra sözünü edeceğimiz P. Wilhelm Schmidt gibi, dinin orijini hakkında bir 'Urmoneteizm'e, yani 'İlk Tek Tanrıcılık'a götürmüştür.[10]

Etnoloji ile ilgilenen bir başka yazar da Montesquieu'dür (1689- 1755). Montesquieu, bir halkın ya da bir toplumun kültürünü etkileyen faktörlerin başında iklimi kabul etmiştir. Çağdaşı olan Ta-

6 MÜHLMANN, Wilhelm: Methodik der Völkerkunde, s. 11.
MÜHLMANN, Wilhelm: Geschichte der Anthropologie, 23.
7 MÜHLMANN, W.:Methodik der Völkerkunde, s. l5-16.
MÜHLMANN, W.: Geschichte del Anthropologie, s. 25.
8 MÜHLMANN, W.: Op. cilt., 30-31.
9 MÜHLMANN, W.: Methodik der Völkerkunde, s. l7.
10 MÜHLMANN, Op. Cilt., s. 21, 22, 23.

biat bilgini Buffon'u izliyen Montesquieu, Çevre Teorisi'nin babası sayılmaktadır.[11] Çevreden gelen ve fizikî yapıyı etkileyen faktörler ruhî yapıyı da etkilemektedir. Montesquie'nün polijeni hakkındaki açıklaması bu konuda bir örnek olarak verilebilir. Montesquieu diyor ki: "sıcak memleketlerde yaşayanların ihtiyaçları çok değildir. Bu bakımdan kadın ve çocuklara bakmak ve onların geçimlerini sağlamak pek pahalıya mal olmamaktadır. Şu halde, sıcak memleketlerde bir-kaç kadınla evlenmek güçlük arzetmemektedir".[12]

Tahiti adasında yaşayanların hayatına dair bilgiler edinen J. J. Russeau, yerlilerin yaşama tarzlarından o derece heyacanlanmış ve etkilenmiş, onların hayatlarını o kadar doğal ve güzel bulmuştur ki, yazılarında "Tabiat'a Dönüş" diye bir slogan ortaya atmıştır. Nasıl ilk Çağ'da, özellikle Orta Çağ'da başka halklar ve yerliler Barbar, köpek gibi havlayanlar, şeytana tapan kimseler olarak nitelenmişse, yani bu konuda ifrata düşülmüşse; Russeau da büyük bir iyimserlikle, yerlilerin hayatını bir cennet hayatı gibi göstererek, bir başka ifrata düşmüştür.[13]

İngiliz kaptanı James Cook (1728-1779), Pasifik adalarına yaptığı seyyahatlar sırasında, oralarda yaşayan yerliler hakkında geniş bilgiler toplamıştır. Gezi notlarındaki objektiflik ve gözlemlerinin keskinligi ile tanınan Cook'un Etnoğrafya'ya yaptığı hizmet büyüktür.

Cook'un 1772 yılında ikinci dünya gezisine katılan bir başka bilgin, J. Reinhold Forster'dir (1729-1789). Forster, başlangıçta teolojiyle uğraşmış, sonradan ünlü bir botanikçi olmuştur. Forster'in oğlu Georg Forster (1754-1794) ise, etnolog olarak babasından daha önemlidir. Ayrıca gezi notlarıyla da, edebiyat tarihinde haklı bir ün sahibi olmuştur.

İlk Etnoloji derneklerinin 1832-1842 yılları arasında Londra, Paris ve Amerika'da kurulduğunu görüyoruz. Hakikî anlamda ilk Etnoloji müzesi Adolf Bastian'ın gayretiyle 1868 yılında Berlin'de kurulmuştur.

III. EKOLLER, TEORİLER ve GÖRÜŞLER

1. Tarihsel Ekol

Etnolojide geçerli tarihsel bir metodun kuruluşu için ilk bilinçli adımlar, Almanya'da, Franz Ratzel (1844-1904) tarafından atılmıştır. 'Anthropogeographie' (Beşeri Coğrafya)nın da kurucusu olan Ratzel, halkların tümünün tarihsel bir karakter taşıdığını ileri sürmüş ve kültür unsurlarının, daha doğrusu kültürün tümünün göçlere dayandığını kabul etmiştir. Bu göçler sayesindedir ki, halklar ve kültürler birbirleriyle temasa gelmişler ve birbirlerini karşılıklı olarak etkilemişlerdir.[14] Ratzel, kültür değişikliğinin ve kültür yaratıcılığının ana sebebini, göçler vasıtasıyla temasa gelen halkların ve kültürlerin büyük ölçüde biribirlerini etkilemelerinde aramaktadır.[15]

Ratzel, bir şekil kıstası (Form- veya Qualitaetskriterium) ortaya atmıştır. Batı Afrika ile Melanazya'daki ok ve yaylar arasında yapmış olduğu karşılaştırmalı araştırmalarda bu kıstası, yani biçim benzerliğini uygulamıştır. Bu araştırma sonucunda, Batı Afrika'daki yay ve oklar ile Melanez'yada kullanılan yay ve oklar arasında gerek yay kirişleri, gerek yayların yapıldığı çubuklar, gerekse ok yelekleri arasında karakteristik benzerlikler tespit etmiştir.[16]

11 MÜHLMANN, Geschichte der Anthropologie, s. 42, 43, 44.
12 İbid., s.50, 51.
13 MÜHLMANN, Op. cilt., s. 25.
14 SCHMIDT, W.: Handbuch der Methode der kulturhistorischen Ethnologie, s. 25.
15 SCHMIDT, W.: Op. cit., s.25.
16 İbid., s. 26.

"Ratzel'in esas fikrine göre, insanın yaratıcı kuvveti azdır; insan bir şey yaratmaktansa, bir yerde gördüğü şeyi taklit etmeyi tercih ediyor. Bunun için etnolog, dünyanın iki ayrı yerinde (mesela bir sapanı) görürse, diyebilir ki, eskiden bu iki yer arasında bir münasebet olmuştur ve tespit edilen "kültür unsuru" (mesela bir sapan veya bir yay) A yerinden B yerine gelmiştir veya B'den A'ya. Etnologun en mühim vazifesi, bu kültür unsurunun nereden geldiğini, tespit etmektir. Bunda tarihî tetkiklere lüzûm yoktur; çünkü umumiyetle bu kültür unsurlarının yayılmaları, tarihten önceki zamanlarda, veya tarihsiz yaşayan iptidaî kavimler arasında cereyan etmiştir. Bu suretle Ratzel ve taraftarları, bütün dünyayı kaplayan bir (münasebetler) ağı kurmuşlardır. Hayvan şeklinde yapılan bir testiyi hem Kıbrıs ve Truva'da, hem de Doğu Asya'nın Jehol bölgesinde bulursak, bu, tabî dikkatimizi çeken bir hadisedir. Ratzel'e göre, bu üç yer arasında hemen eski bir münasebetin mevcudiyetini kabul etmemiz gerekirdi. Hatta, bir adım daha ileri giderek, Ratzel, A yerinden gelen bir kültür unsurunun B yerinde, oranın şartlarına uygun olarak, biraz değişebileceğini de kabul etmiştir. Böylece, bir "varyasyon" imkânını kabul etmekle, tamamen mihanikî bir "kültür unsurunu göçü" sisteminde, insana da biraz yer vermektedir,[17] çünkü B yerinde A'dan gelen eşyanın şeklini değiştiren B'de oturan insandır. Fakat diğer taraftan, büsbütün hudutsuz mukayeselere yol açılmıştır: B'de bulunan bir kültür unsuru, şekil bakımından az çok benzerlik gösteren A'daki eşya ile bir tutuluyordu. Halbuki bir çok hallerde bu benzerlikler ancak zahirdir."[18]

Şu halde Ratzel'e göre, yeryüzünün biribirinden uzak iki bölgesinde görünen aynı kültür unsurunun, bir zamanlar bu iki bölge arasında bir ilişkinin varlığını gösterdiğini, söz konusu edilen kültür unsurunun bir bölgeden diğerine geçtiğini kabul etmemiz gerekmektedir. Bu geçişi, iktibası ya da göçü kabul etmek için elimizdeki ölçü, bir biçim benzerliği, yani bir form kıstasıdır. Gerçi Ratzel, göçler sebebi ile bir yerden başka bir yere taşınan herhangi bir kültür unsurunun, yeni yerinde biraz değişebileceğini kabul etmekte, böylece, kültürün gelişim ve değişiminde insanın da etkili bir rolü olduğunu kabul etmektedir; ama teorisini bütünüyle göçlere dayamaktadır.

Ratzel, bir beşerî coğrafyacı olarak, belli kültür unsurlarının yeryüzündeki dağılışlarını kartoğrafik sistemle doğru bir biçimde tespit etmeyi denemiştir. Bu denemenin sonucunda, kültür unsurlarının ve kültür ürünlerinin yeryüzünde gelişigüzel bir biçimde dağılmayıp, muayyen ve benzer kültür unsurlarının biribirlerine bağlı olarak bir arada göründükleri ortaya çıkmıştır. Bu durumunun tespit edilmesi, aşağıda söz konusu edeceğimiz 'Kulturkreis' (Kültür Çevresi) teorisinin çekirdeğini teşkil etmiştir.[19] Bu düşünce, Ratzel'in öğrencisi olan Frobenius tarafından geliştirilmiştir. Ratzel'in teorisine "Migration", (göç) teorisi denmekledir. Ratzel'e göre insan, tabiatı gereği bir kültür yaratıcısı olmaktan çok, bir kültür taşıyıcısıdır.

2. Kültür Çevresi Ekolü

Leo Frobenius (1873- 1938), hocası Ratzel'in Batı Afrika ile Melanezya'da, ok ve yaylar arasındaki benzerlikler hakkında yapmış olduğu araştırmaları daha da genişletecek, bu benzerliklerin sadece ok ve yaylara[20] inhisar etmeyip, aynı zamanda maskeler, evler, davullar, giyim-kuşam, kalkan v.b. için de söz konusu olduğunu ortaya koymuştur.[21] Böylece benzerliklerin yalnız bir takım münferit kültür unsurlarından ibaret olmadığı, aynı zamanda tüm kültür kompleksleri, hatta kültür çevrelerini de içine aldığını göstererek, göçler vasıtasıyla sadece bazı kültür unsurlarının değil, aynı zamanda da bütün bir kültür çevresinin de bir yerden bir yere gelmiş olduğunu hesaba katmak gerektiğini ileri sürmüştür.

17 EBERHARD, W.: Bugünkü Avrupa'da Etnoloji'nin Esas Cereyanları. s. 2, DTCF. Dergisi, Cilt: 6, 1948.
18 EBERHARD, OP.cit., s. 2.
19 MÜHLANN, Methodik der Völkerkunde, s. 87.
20 SCHMIDT, Op., cit s. 26.
21 SCHMİDT, Ibid., s. 26.

Böylece Frobenius, Ratzel'ın 'benzerlik kıstasına' (Form-kriterium), kemiyet kıstasını, (Quantitatif Kriterium) eklemiş, onun "Migration" teorisini genişleterek, kültür çevresi teorisi haline sokmuştur. 1897 yılında, Etnoloji'ye "Kulturkreis" (Kültür Çevresi) kavramını sokan Frobenius'a göre, tipik bir kültür unsurunun çevresinde toplanan diğer kültür unsurlarının biribirleri ile ilişkileri vardır. (ilişki kıstası)

Frobenius'un yukarda kısaca belirttiğimiz düşünceleri, metodunun 'Coğrafî-istatistik' bölümü olarak geliştirilmiştir. Frobenius, daha sonra, kültürü, insanlarla bağlı olmaksızın, kendi başına ve kendi kanunlarına göre gelişen "biyolojik" bir varlık gibi ele almış; kültürün tıpkı bir canlı yaratık gibi, çocukluk, gençlik, olgunluk ve yaşlılık dediğimiz bir takım gelişme evrelerinden geçtiğini ileri sürerek, adına "Kulturmorphologie" denilen bir ekol kurmuştur. Frobenius, Kültür Morfolojisinde, kültürün iç gelişmesini ya da müstakil şekillerin ilişkilerini göz önünde bulundururken, kültürlerin dış gelişmesini de, yani biçim tasvirlerini, daha doğrusu Etnoğrafya'yı da hesaba katmayı ihmal etmemiştir. Müstakil kültür unsurlarıyla birlikte her kültürün bir bütün olduğunu, birlik ve bütünlüğünde belli bir manevî duruma (Frobenius buna 'Pheideuma' demektedir) bağlanmış olduğu düşüncesini savunmuştur. Kültür morfoloji ekolüne göre, kültürün araştırma konularını, kültürün şekli, dünya görüşü ve ruhu teşkil etmektedir.[22]

3. Kültür Tarihi Ekolü

Çıkış noktasını Ratzel ve Frobenius'dan alan, ilkin Fritz Graebner (1877 - 1934), Bernhard Ankermann (1859 - 1943) ve William Foy (1873-1929) tarafından temsil edilen, sonraları Wilhelm Schmidt (1868-1954) ve Wilhelm Koppers (1886-1961) tarafından daha da geliştirilerek sürdürülen ekol, 'Kulturhistorische Metehode' (Kültür tarihi metodu) diye bilinmektedir. Bu ekole aynı zamanda Kültür Çevresi Ekolü de denilmektedir.

1904 yılında, Berlin'de toplanan bir kongrede, o zaman Berlin Etnoloji müzesinde asistan olan F.Graebner ile B. Ankermann tarafından sunulan "Kulturkreise und Kulturschichte in Ozenian" (Okyanusya'da kültür çevreleri ve kültür katları) ile "Kulturkreise und Kulturschichten in Afrika" (Afrika'da Kültür çevreleri ve Kültür Katları) adındaki tebliğler büyük ilgi görmüş, Ratzel ve Frobenius[23] tarafından ortaya atılan iki teoriyi daha belirgin ve daha sistematik biçimde, geçerli bir duruma getirmişlerdir.

Graebner, Köln müzesindeki etnoğrafik malzemeyi, coğrafî istatistik metodla, özellikle Ratzel ve Frobenius'un ileri sürdükleri göç ve iktibasları gözönünde bulundurarak araştırmış, bu malzemeler arasında benzerlikler tespit etmiştir.

Ayrı kavimlerin eşyasın toplu olarak değil de, ayrı cinsteki eşyaları, sistematik bir biçimde düzenleyip, sergileyen Graebner, örneğin, müzenin bir vitrininde, sadece dünyanın her tarafında yapılmış olan ok tiplerinin numunelerini gösteriyordu. Böylece Graebner, iki gerçeği öğrenmiş oluyordu:

1)Zahiren birbirine benzeyen iki ok veya saban çok defa birbirinden -kullanış tarzı veya başka özellikler bakımından- o kadar çok farklıdır ki, çıkış yerleri bir olamaz.

2) İki ayrı bölgede kullanılan bir maddi kültür unsuru ya da manevi bir kültür unsuru tamamen ayrı oldukları zaman, daha başka kültür unsurları arasında da benzerlikler tespit etmek mümkündür.

22 Flobenrius'un başlıca eseri "Der Ursprung der afrikanischen Kultur, 1898" (Afrika kültürünün menşeî) ile Phaideuma adı ile çıkardığı dergidir. Frobenius'un öğrencisi olan A. Jensen Kültür Morfolojisi teorisini, ufak tefek değişikliklerle sürdürmektedir

23 Bu kongrede bulunan Frobenius, Graebner ile Ankermann'ın tebliğlerinde ortaya attıkları görüş karşısında, fikirlerinden bazılarının hatalı ve yanlış olduğunu itiraf etmiştir.

Graebner'e göre, iki ayrı yer arasında bir ilişkinin veya bir geçişin söz konusu edilebilmesi, bu yerlerde bulunan tek bir kültür unsurunun benzerliğiyle yetinmeyip, başka kültür unsurlarının benzerliklerini de tespit etmekle mümkün ve geçerlidir. Burada göz önünde bulunduracağımız nokta şudur: iki ayrı bölgede bulunan veya görülen birkaç unsurun arasındaki benzerlik mantıkî veya teknik bir ilişkiden dolayı meydana gelmiş olmalı; Örneğin A ve B'de varolan arabanın hem tekerlekleri, hem de üst kısmı birbirlerine benzerse, bu bir şey ifade etmez; çünkü iki kısım arasında teknik bir ilişki vardır. Fakat A'nın arabası ve baltası, B'dekine benzerse, bu önemlidir; çünkü araba ile balta arasında ne mantıkî ne de teknik bir münasebet vardır.[24] Yani benzerlik malzeme zorunluğundan veya eşyanın gayesinden dolayı ortaya çıkmış olmalı.

Böylece, Graebner'e göre, iki yer arasında bir ilişkinin mevcuduyetini iddia etmek için, iki şartın yerine getirilmesi gerekmektedir.

1) Şekil şartı (Form-kriterium): Yani A'daki kültür unsuru*,* şekil ba*kımından B'deki ile bir olmalı.*

2) Kemiyet şartı (Quantitaetskriterium): Yani A ile B arasındaki benzerlikler sadece bir tek unsura inhisar etmeyip, biribirleriyle ilişkisi olmayan bir çok kültür *unsurundan ibaret olmalıdır.*[25]

Araştırmalarına bu esaslara göre devam eden Graebner ile Ankermann, geniş sahalar kaplayan bir kaç 'Kulturkreis' (Kültür Çevresi) tespit etmişlerdir. Bu kültür çevrelerinin isimleri, ilk olarak coğrafî duruma göre verilmişse de, sonraları, o çevre için her zaman en tipik kültür unsurlarına göre verilmiştir; mesela 'Zweiklassen-Kultur' (ikili kültür) veya 'Totem Kültürü' gibi.[26]

Graebner, göç ve iktibas sorunlarında, söz konusu edilen kültür unsurunun menşe kritiğini şart koşmaktadır. Böylece Graebner, tarihî metodun bir özelliği olan kaynak meselesine önem vermekte, Etnolojiyi, tarihî metodun içine yerleştirmektedir bir çeşit. 1911 de yazdığı "Methode der Ethnologie" (Etnoloji Metodu) adındaki eserinde görüşlerini ayrıntılarıyla, açıklamaktadır, Kitabında, kültürler ve kültür unsurları arasındaki, zaman ve mekân ilişkilerini ortaya koymak için biçim, nicelik, devamlılık, ilişkinin derecesi gibi kıstasları ortaya koymuştur. Bu kıstasların yardımıyla, kültür bölgelerinin, mekân yönünden bağlantılarını, öznel değer yargılarından sıyrılmış olarak, bilimsel bir kesinlikle tespit etmenin yollarını göstermiştir. Graebner, aynı zamanda, Etnolojiye has tenkit kurallarını ilk defa sistematik bir biçimde göstermiştir.

Graebner'in metodunu ana hatlarıyla şu üç nokta da toplayabiliriz:

1) Çeşitli medeniyetleri ayırt edip, onları mekân içinde bölümlere, yani kültür katlarına ayırmak (Coğrafya)

*2) Göçler, karışımlar ve iktibaslar yoluyla bölünen, dağılan kültür unsurlarını ve k*ültür komplekslerini, eldeki müs*pet ip uçlarına* göre zaman içinde yerine koymak, yani bir kültür *kronolojisi yapmak (Tarih)*

3) Daha sonra, mümkün mert*ebe esas kaynağa varmak suretiyle her kültür unsurunun formasyonunu* açıklamak (yorum)

Graebner'in eksik yanı, Etnoloji'yi dar bir kapıdan ele alması, sadece Avusturalya kültürü üzerinde durmasıdır. Gerçi Graebner araştırma sahasını genişleterek bu eksikliğini telafi etmek istemiştir; ama, onun tetkik sahası genellikle müzelerdeki etnoğrafik malzeme olmuştur. İlkellerin psikolojisi ve manevî sahası, Graebner'in çalışmalarında az bir yer kapsamaktadır.

Frobenius, Ankermann, Graebner, Foy tarafından başlatılan kültür çevresi teorisi, P. W. Schmidt ve W. Koppers tarafından "Viyana Ekolü" adı altında sürdürülmüştür. Graebner'in Etnoloji'ye soktu-

24 EBERHARD, Op. cit., s. 3
25 İbid., s. 3
26 İbid., s. 3

ğu tarihî metod ve bu metoda dayanan Kültür Çevresi, ilkellerin kültür tarihine, tarihsel bir derinlik kazandırmayı, evolusyonist nazariyeler yerine ilkel kültürlerin tarihsel oluşumunun mümkün mertebe objektif bir değerlendirilmesini amaç edinmişti.

Bu okulun önde gelen temsilcilerinden en önemlisi çalışmalarını Viyana'da yapan, P. Wilhelm Schmidt adındaki teolog-etnologdur. 'Handbuch der Methode der kulturhistorischen Ethnologie' (Kültür Tarihi Etnolojisinin Metod El Kitabı) adındaki kitabında, bu okulun teorileri etraflı olarak bilim dünyasına sunulmuştur. Bu teorilere göre, özetle, bugünkü modern kültür görünüşü, başlıca dokuz eski 'kültür kompleksi' unsurlarının kompleks bir şekilde yayılmasının sonucudur. Bunlar, üç Primitif yahut Arkaik (bu kültürlere ait unsurlar, bu gün çeşitli şekillerde, (a) Afrika ve Asya'daki Pigmelerde, (b) Arktik İlkellerde, ve (c) bazı Avusturalya Aborijinlerinde görülmektedir); üç Aslî (bu kültürler, (d) büyük ölçüde yayılmış olan "yüksek" gıda toplayıcıları, (e) çobanlıkla geçinen göçebeler, ve (f) belli anaerkil kurallara bağlı bahçecilikle uğraşan gruplar tarafından temsil edilmektedir) ve Tâlî tarımcı kültürlerdir. Bu Tâlî kültürlerin ikisi, özel Anaerkil biçimlerini uygulamakta olup, üçüncüsü ise, "Yazılı Tarihin" başlangıcında olduğu gibi, Ataerkildir. Schmidt ve Kooppers'e göre, Totemizm, Ana-erkillik, Çobancılık ve Avcılık adı altında toplanan bu üç ana kültür kompleksi, yukarda belirttiğimiz tâlî kültürleri de içine alarak, tarihsel gelişimini tamamlamış, bunların karışımından da Yüksek Kültürler doğmuştur.

Viyana Ekolü'nün temsilcilerinin kültür tarihinin gelişimini daha açık bir biçimde özetleyecek olursak: önce, ilkel dönem gelmektedir; bu dönemde erkekler yiyecek elde etmek için avlanmakta, kadınlarsa bitki toplamaktadırlar (Avcılık-toplayıcılık). İkinci dönemde, doğa işlenmeye başlamıştır; kadınlar bahçıvanlıkla uğraşmaktadırlar. Böylece toplum, egzogamik, ana-erkil (Mutter-recht) bir esasa göre örgütlenmiştir. Üçüncü dönemse, erkeklerin avcılıktan, hayvancılığa geçtiği ve toplumun Ataerkil (Vater-recht) olarak örgütlenmeye başladığı "Totemizm" dönemidir.

Bu ekole yöneltilen eleştirileri şöyle özetleyebiliriz: "Kültür Çevreleri", genelleştirilmiş bileşimlerdir; bunların nasıl ortaya çıktıkları, geçmişte nerede ve ne zaman ayrı varlıklar olarak mevcut oldukları ve biribirlerinden çok uzak bölgelere nasıl yayıldıklarını göstermek için gerçek bir çaba sarfedilmemiştir. Bu teoriler, yapılarının ve kuruluşlarının bilimsel değerine rağmen, bu görüşleri benimseyenlere gerçek değilmiş gibi görünen, bir hipotez niteliği taşımaktadırlar.[27]

Yeterince ispatlanmadığı halde, bazı kültür unsur ve komplekslerinin geniş ölçüde yayıldıklarını kabul etmesi ve geniş bir kültür unsuru kümesi içindeki unsurların biribirine çok fazla yapışık olduklarını farzetmesidir. Bu okul mensupları, genişleyen bir kültür tipini meydana getiren unsurlarınn nisbî değerini, yani bu unsurların toplumsal hayatta esaslı mı yoksa talî bir rol mü oynadığını kimi zaman yeterince değerlendirememişlerdir. Bu okul mensupları da, diğer antropolojik okullar gibi ırkçılığı reddetmişlerdir.[28]

Bu sistemin zayıf tarafı bilhassa, dünyanın hiç bir yerinde Viyana mektebi tarafından tespit edilen "Kültür Çevrelerinden" birinin bulunamamasıdır; bineanaleyh, müşahade etttğimiz bu kültürler, bu kültür çevreleri için tipik olarak tespit edilen bir veya birkaç unsur ihtiva edebilir, fakat daima o çevre için tipik olan diğer bazı unsurlar noksandır ve aynı zamanda, başka bir çevre için tipik olan bir veya birkaç unsur mevcuttur. Viyana mektebinin taraftarları, bunun bir karışmanın sonucu olduğunu söylerler; bu izah tatmin edici değildir ve bundan dolayı daima yeni yeni kültür çevreleri ortaya atılıyor, veya muayyen bir çevre için sözde tipik olan unsurlar değiştiriliyor. İkinci zayıf taraf ise, tekâmül kanununu hem red hem de kabul etmesidir: maddi kültür sahasında tekâmül artık inkâr edilemez bir hakikattir.

27 KEESING F.: Cultural Anthropology, s. 149-150.
28 JACOPS and STERN, General Anthropology, s. 124-125.

Maddî sahada tekâmül vardır, fakat manevî sahada, manevî kültürde, tekâmül yoktur, ancak gerileme vardır: ilkin temiz olan din ve ahlâk, sonra dejenerasyonla karışmış ve fena olmuştur. Bu temiz dinden dünyada hemen hemen hiç bir iz kalmadığı anda, allah tarafından İsa gönderilmiştir ve böylece bir defa daha temiz bir dinin ve ahlakın temelleri atılmıştır. Bu sistemin önemi, bugün insaniyetin gelişmesi için tek ve mantıkî bir izaha sahip olmasıdır.[29]

Schmidt, Graebner gibi genellikle maddi kültür üzerinde durmamıştır. Schmidt Okyanusya adalarında, Avusturalya'da ve Güney-Doğu Asya'da yaptığı dil araştırmalarıyla isim yapmıştır. Fakat onun esas uğraşısı bir din etnoloğu olarak yaptığı çalışmalardır. Schmidt, tarihi tenkit kurallarını ilkellerin dinsel ve töresel kültürlerine dikkatli bir biçimde uygulamıştır. Schmidt'in "Anthropos" dergisinin redaksiyon ve yan heyetinde bulunması, dünyanın her tarafından ilkellerin kültürleri ile ilgili her çeşit haberin eline geçmesini de sağlamıştır. Schimidt daha önce sözünü ettiğimiz Lafitau gibi, ilkelllerin manevî dünyasına bir misyoner gözü ile bakmış (çünkü Schmidt'te Lafitau gibi bir misyonerdir) en eski kavimlerin tanrı inançlarında bir "İlk Tek Tanrıcılık"ın varlığını, bu inancın giderek dejenere olduğu, çok tanrıcılığa ve ilkellerde görülen daha aşağı, bir basamağa düştüğünü ileri sürmüştür. Ursprung der Gottesidee' (Tanrı Fikrinin ilk Kaynağı) adlı 12 ciltlik eserinde, bu görüşünü uzun uzadıya açıklamaya çalışmıştır.

Yukarda sözünü ettiğimiz Kültür Tarihi Şemasını, Schmidt, hayatının sonuna dek (1954) doğru olarak kabul etmiştir. Ancak Schmidt ile Koppers'in bir öğrencisi olan ve bugün Viyana Ekolünü daha değişik bir anlamda temsil eden Josef Haekel, hocalarının ortaya koyduğu ve kendilerine özge bir biçimde yorumladıkları görüşlerindeki ayrılık, yanlış anlaşılma ve metod hatalarını belirterek, bu ekol için gerekli olan açıklığı getirmiş, çeşitli fikir ayrılıklarını düzeltmeye ve doğrultmaya çalışmıştır.[30]

Tarihsel ekolün çeşitli ülkelerdeki temsilcilerine gelince: W. H. Riwers bazı çalışmalarında tarihsel metoda önem vermiştir. Örneğin "History of Melanesien Society" (Melanezya Toplumunun Tarihi) nin ikinci cildi, tarihsel metodun ışığı altında ele alınmıştır. Oysa eserin birinci cildinde evrimci görüş hakimdir. Riwers'in öğrencisi olan W.J. Perry ise Panejiptolog Elliot Smith'in etkisinde kalmıştır ve kimi eserleriyle tarihsel metodu yeğlemiştir. "The Megalith Culture of Indonesia" (Endonezya'nın Megalit Kültürü),"The Origin of Magic and Religion", (Dinin ve büyünün kökeni) adlı eserlerini bu konuda örnek gösterebiliriz. Smith ile Perry'den daha geniş olarak, Difüzyonizm ekolünü anlatırken, söz edeceğiz.

Fransa'da A. de Quatrefages'i saymazsak, Kültür tarihi metodunu temsil eden bilgin P.H. Pinard de la Boullaye'dir. 'L'etude comparee des Religions' (Dinlerin karşılaştırılmalı incelemesi) adlı iki ciltlik eserinde bu metodu büyük bir ustalıkla uygulamıştır.[31]

Kültür tarihi metodunun nordik ülkelerdeki temsilcilerine gelince: Danimarka'da W. Thalbitzer, Knud Rasmussen ve Kaj Birkeh-Smith'i sayabiliriz. İsveç'te E. von Nordenskiöld ve öğrencileri olan S. Linne ve G. Monntell'i zikredebiliriz.[32] Finlandiya'da ise K. Krohn'u gösterebiliriz. Krohn'un ve yardımcılarının özellikle Finlilerin ulusal destanı "Kalevala" hakkındaki araştırmaları Kültür Tarihi Metodu ile yapılmıştır.[33] Rusya'da W. Jochelson ile W. Bogoros'un adını sayabiliriz.[34]

29 EBERHARD, Op. cit., s. 4.
30 Bkz. HAEKEL, J.: Zur heutigen Forschungsstand der historischen Ethnologie, (Die Wiener Schule der Völkerkunde, Festschrift, 1956).
31 SCHMIDT, OP. cit., s.69-70.
32 Ibid., s. 73.
33 Ibid., s. 78.
34 Ibİd., s. 79.

4. Amerika'da Tarihsel Görüş

Amerika'da Tarihsel Görüş'ü temsil eden etnologların başında Franz Boas[35] gelmektedir. Boas, antropolojik ilgiyi kültür tarihinin özel çözümlenmesine yöneltirken, evrimci görüş açısının dışında kalan, iki bilimsel geleneğin büyük ölçüde etkisinde kalmış görünmektedir: bunların birisi Alman "Coğrafî" görüşü, öteki ise Amerikan "Saha Çalısması" görüşüdür. Almanya'da fizik ve coğrafya eğitimi görmüş olan Boas, ilk geleneğin ürünüdür. Öte yandan, Boas, Amerikan Etnoloji ve müzeler personeli ile çalışmıştır.[36]

Boas'ın ve onun izinden gidenlerin geliştirdikleri tarihsel yöntem, "tarih" sözünün genel olarak ifade ettiği gibi, geçmişin incelenmesinden ibaret değildir. Bu yöntem aynı ölçüde, şimdiki zamanın gözlenmesine de uygulanabilir. Tarihsel görüş açısı, dikkati, zamanda ve mekânda, tek ya da özel objeler ve olgular üstünde toplamaktadır. Etnoloji alanında, bu yöntem, kültür unsurlarının, tarih ve mekân içindeki durumlarını tespit ederek, bunların bilfiil varoldukları ve bugün varolabilecekleri şekillerle uğraşır. Boas, "her olgunun, tarihsel olayların sonucu olarak mütalea edilmesi" üzerinde ısrarla durmuştur. Daha sonraları (1927) özel kültür sistemleri ile ilgili olarak söylediği gibi, her kültür, söz konusu halkın içinde bulunduğu "sosyal ve coğrafî çevre'nin" ve "dışarıdan gelen ya da kendi yaratıcılığı sayesinde sahip olduğu kültür malzemesini geliştirmesinin" biçimlendirdiği bir "tarihsel gelişimi" temsil eder.[37]

Bu düşünce "okulu"nun terimleri yeterince açık seçik olup, birçokları yayın bir biçimde kullanılmıştır.

Tarihsel görüşü benimseyenler, bunu pragmatik bir bilimsel görüş saymakta ve genellikle, geniş çapta genellemelere karşı kuşku duymaktadırlar. Bununla birlikte Boas, Alfred Kroeber, Clark WissIer ve zamanın diğer önde gelen düşünürleri, tartışmalara yol açsa bile, geniş kapsamlı görüşler öne sürmüşlerdir.[38]

Tarihî görüş, Antropoloji biliminin gelişmesine zengin ve hâlâ geçerli katkılarda bulunmuştur. Kültürü meydana getiren bütünleyici unsurların, bugün hâlâ kültürel antropolojinin temeli olan objektif gözlem ve saha çalışması yoluyla tayinini çok sıhhatli bir şekilde vurgulamıştır. "Bir kültürün" hüviyeti ve özel kültürleri, bunlarla ilgili davranışlar açısından incelemek gereği üstünde durmuştur. Kültürel hareketleri bir sıraya koymak için yeryüzünün dört bir yanından kültür hareketlerinin parçalarını bir araya toplayan yöntem yerine, (mümkün olan yerlerde) keşif ve dağılma olaylarını bilfiil izlemek gibi kurallar ortaya atmıştır. "Trait"leri sınıflandırırken, kültür örnekleri ve bölgeleri gibi yöntem ilkelerini ayırmıştır. Kültürel gelişme ve değişme de rol oynayan, müsbet "habitat" faktörleri, biyolojik-psikolojik potansiyel birliği,

35 Almanya'da doğan (1858) ve New York'da ölen (1942) Boas, Heidelberg ve Bonn'da Fizik ve Coğrafya öğrenimi yapmıştır. l883/84 de Baffland'a gitmiş, Eskimoları incelemiştir; 1886 yılında Kuzey-Amerika'nın Kuzey-Batı kıyılarını gezmiştir. 1899 yılında Colombia Üniversitesine profesör olmuştur. Boas, birinci sınıf bir saha araştırıcısıdır. Araştırma yaptığı yerlerden zengin malzeme toplamıştır. Boas'ın en çok ilgi duyduğu saha, Amerika yerlilerinin kültür ve dilleridir. Başlıca eserleri: "Primitiver Art-1928"; "Race, Language and Culture" 1940'dur.

Bkz. HIRSCHBERG, W.: Wörterbuch der Völkerkunde, s. 5l.

36 KEESING, Felix M.: Cultural Antropology -The Science of Custom s. 145.

37 lbid., s. 145.

38 Özellikle Boas, determinist teoriler diye adlandırılan teorilere, karşı çıkanların başında geliyordu. "The Mind of Primitive Man" (l9ll) (İlkel insanın zihni) adlı eseri, bu çeşit eleştirilerin öncülüğünü yapmıştır. Krocber "The Superorganic" adlı tanınmış bir gazetede (1917) kültürün, 'kendi kanunlarına göre meydana gelen, başlıbaşına bir olgu' olduğunu ileri sürmüştür. Wissler, "Man and Culture" (1923) (İnsan ve Kültür) adlı eserinde, çocuktan başlatarak bireysel öğrenmeyi hesaba katmakta, fakat kültürü, kendi başına incelenebilecek bir sıra "şartlı refleks" ten ibaret olarak görmektedir. Wissler, kültür bölgeleri teorisinin yanı sıra, kültürün, örneklere ayrıldığı fikrini de geliştirmiştir. Ona göre, bir kültür örneği, «trait-Kompleks'lerin, bir kültürü niteliyen ayırıcı özelliklere sahip daha büyük bir kurum halinde gruplaşmalarıdır. Wissler, Eskimo Kültürü örneklerinin, arktik yaşama biçimine intibak serilerinden ibaret olduğunu, Amerikan kültür örneklerinin ise, makinenin kullanılması, sür'atli haberleşme ve ulaştırma imkânları ve okullar aracılığıyla belli bir hedefe yöneltilmiş eğitimi kapsadığını söylemiştir.Ibid., s. 145-146.

kültürel ve sosyal aşamalardaki yaratıcı ve iletim süreçleri gibi kuvvetlerin karşılıklı hareket ve etkilerinin ayrımını yapmıştır.[39]

5. Difüzyonist Ekol

Kahire Üniversitesindeki görevi sırasında Eski Mısır kültürünü inceleyen G. Elliot Smith, Mısır'ın diğer halkları ve kültürleri etkilediğini ileri sürmüş, Mısır'ı ana kaynak olarak ele alıp, bütün yüksek kültür ve medeniyetlerin çıkış yerinin Mısır'da aranması kanaatına varmıştır. Böylece, göçlerin kültür tarihindeki önemini ve rolünü gün ışığına çıkarmaya uğraşmıştır. Smith'e göre, bir merkezden çıkan ve yayılan kültürün etkisinin her zaman çıkış ve geliş yerindeki yüksekliğini ve derecesini koruyamamaktadır. Smith bu duruma, kültür dejenerasyonu demektedir.

İnsan zihnini çok büyük bir yetenekle inceleyen E. Smith, sosyal antropoloji ile ilgilenmiş, özellikle Manchester Üniversitesine mensup bir kaç arkadaşı ile, Petrie'nin ve ötekilerin Mısır'daki arkeolojik bulgularının etkisi altında kalmışlardır. Dünyanın başka yerindeki kültür bulgularını inceliyerek, Msırlıların, altın, inci ve diğer kıymetli mal ticareti maksadıyla, keşiflerini Asya'ya, hatta daha ötelere, Pasifik adaları yoluyla Amerika'ya kadar taşıdıkları sonucuna varmışlardır. Bu hareketlerin büyük komplekslerini kritik bir gözle değerlendirmeksizin, güneş kültü, krallık, mumyalama taş inşaat, hattâ tarım ve çakmak taşının daha iyi bir şekilde işlenişi gibi daha öncesine ait unsurların, "Güneşin Oğullarınca", yeryüzünün dört bir yanına taşındığını iddia etmişlerdir.[40]

Mısır dışındaki bölgelerde raslanan, yekpare taştan heykel ve yapıların, mumyalama, hiyeroglif yazısı ve Mısır'da gelişen diğer ideolojik, estetik ve öteki kültür unsurlarının, Nil bölgesinden yayıldığını kabul eden Difüzyonist ekolun zavıf ve tenkide uğrayan tarafı, diğer kültür bölgelerinde ortaya çıkan ve kolaylıkla Mısır'dan yayılmadıkları gösterilebilecek olan diğer kültür örnekleri ve ayrıntılarıyla ilgilenmemeleridir.[41]Bir başka İngiliz difüzyonisti de Riwers'in ve Smith'in öğrencisi olan W.J., Perry'dir. Perry, daha çok Smith'in etkisi altında kalmıştır.

6. Temel Düşünce Teorisi

Alman Etnologları içinde önemli bir yeri olan Adolf Bastian (1826-1905), insan-tabiatının ve ruhsal yapısının benzerliği üstünde durarak; insanların, küçük farkların dışında, esasta aynı şekilde düşündüklerini ileri sürmüş ve bu durumu "Elementargedanke" (Temel Düşünce) diye nitelemiştir.

Bastian, "İnsanların psikolojisi her yerde ve her zamanda esas itibariyle aynı olduğu için, her yerde ve her zamanda aynı aletler ve adetler meydana gelebilir"[42] diyor. Böylece Bastian, kültür yayılmalarını (difüzyonizmi) kabul etmemiş oluyor. Din, hukuk, sosyal ve estetik tasavvurlann esasta aynı olduğunu ileri süren Bastian, "Elementargedanke'nin yanı sıra, bir de "Völkergedanke" [43] (Halk Düşüncesi) nin varlığını kabul etmiştir. Bastiana göre: "insanların ruh birliğinden meydana gelen ve muhtelif zamanlarda aynı şekilde yaratılan maddî ve manevî kültür unsurlarının yanında bir de muayyen bir halk veya kabile için tipik ve yalnız o halk tarafından, oturduğu yerin muayyen şartları altında yaratılan bazı başka kültür unsurları vardır."[44] Bastian, kültürler arasındaki farkların ve çeşitlemelerin, o kültürü

39 Ibid., s. 147.
40 Ibid., s. l48.
41 JACOPS and STERN, Op. cit. s. 120-121.
42 EBERHARD, Op. cit., s. 7.
43 BASTIAN, A.: "Der Völkergedanke inr Aufbau einr Wissenschaft vom Menschen. Berlin l88l> adlı eserinden alınan kısmı, ('Kultur' Frankfurt 1963, Herausgegeben C. A. Schmitz) adlı etnoloji serisindeki kitabın 54-64.cü sayfalarına bakınız.
44 EBERHARD, Op. cit., s. 7.

çevreleyen iklim, coğrafya ve diğer dış etkilerden ileri geldiğini söylemektedir. 1851 ve 1859 yılları arasında gemi doktoru olarak katıldığı seyyahatta, hemen hemen dünyanın her tarafını gezip-görmek fırsatını bulmuştur. Bu gezi sonunda "Der Mensch in der Geschichte" (Tarihte insan) adlı eserini yayımlamıştır. 1869 yılında Berlin Üniversitesine doçent olmuş, Berlin'de kurmuş olduğu müzeyi zengin etnoğrafik malzeme ile donatmıştır. Doğu Asya'yı, Hindistanı, Okyanus Adalarını, Kuzey-Orta ve Güney-Amerika'yı, Orta Asya'yı dolaşan Bastian enerjik çalışmasıyla Etnoloji'nin kamu oyunca bir bilim olarak tanıtılmasında büyük gayret sarfetmiştir. Bastian, ortaya attığı "Temel Düşünce" görüşüyle Göç, (Migration) teorisine karşı çıkmıştır.

7. Evrimci Ekol

19. yüzyılın yarısından sonra, kimi bilginler, toplumun aşağı kademelerden yukarı kademelere doğru geliştiklerini ileri sürmeye başladılar. Bu görüşe göre; o zamanki Etnoloji'nin amacı, teknolojik bakımdan aşağı basamaklarda bulunan toplumlardan örnekler sıralamak, bu geçiş safhalarını göstermek olmalıydı. Bu cümleden olarak Ünlü Amerika'lı Etnolog Lewis H. Morgan (1818-1881), insanlığın geçmişini üç dönemde inceliyordu. Bu dönemler sırasıyla şunlardır:

1) Vahşet
2) Barbarlık
3) Uygarlık

Bu gelişme dönemleri kendi içlerinde de, bir takım gelişme basamaklarına ayrılıyordu:

a) Aşağı vahşilik
b) Orta vahşilik
c) Yukarı vahşilik
2.Barbarlık Dönemi
a) Aşağı barbarlık
b) Orta barbarlık
c) Yukarı barbarlık
3. Uygarlık Dönemi
a) Eski uygarlık
b) Modern uygarlık

Morgan bu gelişme basamaklarının bütün kıt'alardaki kesin başlangıçlarını belirlemenin güçlüğüne değinmektedir.[45] Morgan'ın bu şemasının muhtevasına kısaca bir göz atalım:

1. Vahşet Dönemi

a) Aşağı vahşilik durumu: bu çağa insanlığın çocukluk çağı denir. İnsanlar kabuklu-kabuksuz yemişler ve köklerle beslenirler. Balıkçılık yapılmaktadır; ateş bulunmuştur. Hecelere dayanılarak konuşma ortaya çıkmıştır.

b) Orta vahşilik durumu: Ateşin kullanılmasıyla balık tüketimi başlamıştır. Ok ve yay bulunmuş; böylece insanlar, iklim ve bölge sınırlarına bağlanmaksızın, yaşadıkları yerlerden çıkarak yeryüzüne yayılmışlardır. Bu günkü Avustralya'lılar Orta Vahşilik Durumuna örnek olarak gösterilebilir.

c) Yukarı vahşilik durumu: Ok ve yayın bulunmasıyla başlar, çanak-çömlekçilikle sona erer. Bu duruma örnek olarak, *ilk keşfedildikleri sıralardaki, Hudson Körfezindeki Atapaskan kabileleriyle, Kuzey ve Güney, Amerika'nın kimi kıyı kabileleri gösterilmektedir*.

45 MORGAN, H.L.: Ancient Society, Henry Hold and Comp. 1877, s. 3-18.

2. Barbarlık Dönemi

Aşağı barbarlık durumu:

a) Çanak-çömlekçiliğin ortaya çıkışıyla başlar. Çanak-çömlekçiliği bilmeyen bütün kabileler vahşi, çanak-çömlekçiliği bilen, ama fonetik alfabeyi ve yazıyı bilmeyenlerse barbar olarak sınıflandırılıyor. Bu dönemde hayvanların evcilleştirilmesiyle, ekim görülmektedir.

b) Orta barbarlık durumu: Doğu'da evcil hayvanlar yetiştirmek, Batı'da sulama ve ev yapımında kerpiç ve taş kullanmakla başlar; demir cehverinin eritilmesiyle sona erer.

c) Yukarı barbarlık durumu: Demirin eritilmesi ve dökümüyle başlar; yazının icadı ve edebiyatta kullanılmasıyla sona erer. Homeros devrindeki Yunanlılar, Roma'nın kuruluşundan az önceki İtalyan kabileleri ve Sezar'dan önceki Cer*men kabileleri bu durumdaydılar.*

3.Uygarlık Dönemi

Bu dönemde, Eski ve Modern Uygarlık Dönemi diye ikiye ayrılmaktadır.

Morgan, aynı zamanda, (Eski Toplum) eserinde, aile ve sopdaşlık evrimini de sınıflandırmış ve konuyla ilgili terminolojiyi ortaya koymuştur.

Morgan'ın fikirleri, Karl Marks ve Friedrich Engels tarafından çok tutulmuştur. Özellikle Engels, Morgan'ın kitabına dayanarak "Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staates, 1884" (Ailenin, özel mülkiyetin ve devletin kökeni)[46] adlı bir eser yazmış, Morgan'ın propagandasını yapmıştır. Bugün halâ Sovyet Rusya Etnolojisinde Morgan'ın büyük bir önemi vardır.

Evrimci ekole katkıda bulunan bir başka araştırıcı da İsviçre'li J. Jakob Bachofen'dir (1815-1887). Bachofen,"Das Mutterrecht" (Ana Hukuku) adlı eserinde, baba hukuku sisteminin, ana hukuku sisteminden sonra geldiğini ileri sürmüştür. Bachofen'e göre, insanlık ilkin "heterizm", yani cinsel serbestîyi yaşamıştır. Bunun ardından ana hukuku gelmekteydi. Kadınlar bu dönemde, öyle bir saygı ve itibara sahiptiler ki, bu durum ortaya bir "Gynaikokratie" (Kadın Eğemenliği) çıkarıyordu. Bu dönemin ardında da, baba hukuku gelmekteydi. Böylece, Bachofen'e göre, aile, cinsel serbestîden, "monogamik" (tek-eş) evliliğe, analık hukukundan, babalık hukukuna geçiş sırasını izlemektedir.

Evrimci ekolün büyük isimlerinden biri de kuşkusuz Edward B. Tylor'dur (1832-1917). Tylor, 19. yüzyılın ikinci yarısında A. Bastian (1826-1905) ile birlikte zamanın en önemli etnoloğudur. 1871 yılında yayımlanan iki ciltlik "Primitive Cultur" (İlkel Kültür) adlı eseri, evrimci görüş açısını enine boyuna ortaya koyan klâsik bir eser sayılmıştır. Tylor, mitoloji ve büyü hakkında geniş araştırmalar yapmış, dinin başlangıcını ve gelişim safhalarını açıklamış, bu açıklamada animist görüşü esas olarak almıştır. Tylor'a göre din, çıkış noktasını "animizm"den (ruhculuk) almakta, sonra sırasıyla "Animatizm"i (Tabiata canlılık verme), "Manizm" (Atalar kültü), "Politeizm" (Çok tanrıcılık) ve en son basamak olarak da "Moneteizm"i (Tek tanrıcılık) izlemektedir.[47] Animizm teorisi bugün artık geçerli değildir.

Evrimci görüşün, yukarıda kısaca değindiğimiz temsilcilerinden başka, öteki önemli isimleri şunlardır: J.F. McLennan (1827-1881), J .G. Frazer (1854-1941) , Henry Maine (1822- 1888), E. Westermarck, (1862-1939), Haddon, White v.b. dır. Evrimcilerin ele aldıkları başlıca konular, hukukun, ailenin, devletin, san'atın ve dinin kökenleri ve gelişmeleridir.

Evrimciler, Etnolojiye önemli katkılarda bulunmuşlardır. Konuyla ilgili dağınık malzemeyi bir araya toplamışlar, bilimsel kültür çalışmalarını yaygın duruma getirmişler, ırkçılığa karşı görüşü

46 Engels'in bu kitabı, yukardaki ad ile, Kenan Somer tarafından 1967 yılında Türkçeye çevrilmiştir.

47 Bu konu ile ilgili olarak bkz. ÖRNEK, S. V.: İlkelerde Dinsel Temel Kavramlara Genel bir Bakış, s. 256-257, DTCF Dergisi, Cilt XX-Sayr: 3-4, Aralık 1962.

benimsemişlerdir. Klan örnekleri, akrabalık ilişkileri ve animistik inançlar evrimcilerin el attıkları konulardır; evrimciler, o zamana dek üstünde durulmamış olan bu gibi bir çok toplumsal ve kültürel olayın önemini belirtmişlerdir. Öte yandan Evrimciler, kültür tarihinin teknolojik veçhelerine ait safhaları doğru olarak tespit etmişlerdir. Arkeolojik belgeler bunların doğruluğunu ispatlamıştır.

Ancak, ne var ki, bu okulun öncülerinin çoğu, eserlerinde sözünü ettikleri toplulukların arasında yaşamayan, dört duvar, arasında çalışan bilginlerdir. Evrimciler, geniş etnoğrafik saha çalışmaları yapmamışlar; Avrupa'lı saymadıkları kültürlerin yetersiz gözlemlerini pek de öyle ince eleyip, sık dokumadan eserlerine malzeme yapmışlardır. Bu ekolun mensupları, evrimi tarih boyunca sürüp giden tek bir çizgiden ibaret görmüşlerdir. İnsanlığın gelişme çizgisinin başlangıcı ve kökü, bir "Psişik Birlik"de mevcut kabul edilerek, çevreden ve coğrafyadan gelen bazı etkilerin bazı toplulukların daha ileri gitmesini sağlaması dışında, genel olarak insan topluluklarının aynı evrimsel gelişme gücüne ve yeteneğine sahip oldukları farzedilmiştir. Bugün artık, evrimcilerin ortaya attıklarının büyük bir kısmı geçerli değildir.

8. Fonksiyonalist Ekol

Etnoloji biliminin önemli ekollerinden biri de, başlangıçta sesini İngilterede duyuran Fonksiyonalist ekoldür. Fonksiyonalistler, evrimcilerin, difüzyonistlerin ve tarihî ekol mensuplarının tersine, teoriler ortaya atmak çabasına girişmekten uzak kalmaya çalışarak, yaşayan kültürlerin çeşitli kurumlar arasındaki dinamik, fonksiyonel ilişkilerin ayrıntılı bir, biçimde araştırılması tercih etmişlerdir. Fonksiyonalistler, örneğin, tarihi ekol mensupları gibi bir kültür unsurunun kökenini araştırmayı ve tespit etmeyi bir yana bırakıp, bunun yaratılış sebebini araştırmakta, bu kültür, unsurunun tüm kültür içindeki fonksiyonunu aydınlatmaya çalışmaktadırlar. "Migration" (Göç) teorisinin, difüzyonizmin de karşısında bulunan fonksiyonalistlere göre, insan bir kültür taşıyıcısı değildir. İnsan ihtiyacının, her zaman yeni kültür unsurlarının yaratılmasında rol oynadığını ileri süren fonksiyonalistler, bir kültür içerisindeki çeşitli unsurların ya da kurumların birbirleriyle olan ilişkilerinin karşılıklı nedenleri üzerinde durmaktadırlar; örneğin toplumla ekonomi, ekonomi ile politika, toplumla sanat ve sanatçı arasındaki, karşılıklı etkiler gibi... K. Birket-Smith, kültür tarihçileri ile fonksiyonalistler arasındaki farkı şu örnekle açıklamaktadır: "her hangi bir, kültür unsurunun tarihi, fonksiyonalistleri, ilgilendirmemekte, onları daha çok o kültür unsurunun fonksiyonu ilgilendirmektedir. Yani, bir saatı ele alacak olursak, fonksiyonalistlere göre bu saatın iç içe girmiş çarkları ve saatın işleyişi, saatin yapılışı ve kimin tarafından yapıldığından daha önemlidir."[48]

Fonksiyonel ekolun belli başlı temsilcileri İngiltere'de A.Reginald Radcliffe-Brown (1881-1955) ile Bronislow Malinowski (1884-1942), Almanya'da Richard Thurnwald (1869-1954), Amerika'da Ruth Benedict (1887-1948)'tir.

Biyolojik bir analojiyi kendine çıkış noktası yapan Radcliffe Brown, kültürün karmaşık bir biyolojik organizmaya benzediğini ve kültür antropologlarının başlıca görevinin, toplumsal organizmaların büyüme ve evrimini değil, sadece halihazırdaki yapısını ve fizyolojisini incelemek olduğunu ileri sürmüştür.[49] Brown, 1906 yılında Andaman adalarına, bundan dört yıl sonra da Batı-Avustralya'ya gitmiştir. Kapstadt, Sydney, Chicago ve Oxford'ta profesör olan Radcliffe-Brown'un başlıca eserleri şunlardır: "The Andaman Islanders"-1922-(Andaman Adalıları), "The Social Organization of Australien Tribes"-1930- (Avustralya Tribülerinin Sosyal Organizasyonu) "Structure and Function in Primitive Society"-1952- (İlkel Toplumda Yapı ve Fonksiyon). Radeliffe – Brown'un, Hint okyanusunda bulunan

48 BIRKET-SMITH, K.: Geschicte der Kultur, s.15.
49 JACOBS and STERN, Op. Cilt., s. 125.

Andamanlılar arasında, belli grup seremonilerinin anlamını araştıran "The Andaman Islanders" adlı eseri, fonksiyonalist ekolün klasik eserlerinden sayılmaktadır.

Bu ekolün ikinci büyük adı olan Bronislaw Malinowski, aslen Polonya'lıdır. Malinowski 1914 ile 1934 yılları arasında Yeni Gine'yi, Kuzey-Batı Melanezya'yı, Avustralya'yı, Güney Afrika'yı gezmiş, Pueblo yerlilerinin arasında bulunmuştur. Başlıca eserleri şunlardır: "Argonauts of the Western Pazific" -1922- (Batı Pasifik Argonatları), "Crime and custom in savage society" -1926- (Vahşi toplumlarda cürüm ve âdet), "The Dynamics of culture change" 1946- (Kültür değişmesinin dinamiği). Malinowski, (Batı Pasifik Argonotları) adlı eserinde, Trobriand Adalarında ve bu adalara komşu olan Yeni Gine'nin kuzey-doğu kıyılarında, hediye alış-verişini, Kula[50] sistemini incelemektedir. Bu kitap da, yukarda belirttiğimiz Brown'un eseri gibi, fonksiyonalist etnolojinin klasiklerinden sayılmaktadır Gerek Radcliffe-Brown, gerekse Malinowski, başlangıçta birbirlerinden habersiz olarak, kültürün fonksiyonel bir açıdan incelenmesini tanımlayan eserlerini 1922 yılında yayımlamışlardır.

Malinowski'ye göre, her kültür (1931), her elamanın fonksiyonel bir katkıda bulunduğu, işleyen bir bütün, "bütünlenmiş" bir birliktir. Her "kurumun", yani her organize faaliyet sisteminin "fonksiyonunu" insan "ihtiyaçlarının" ve amaçlarının gerçekleştirilmesinde, bütün içinde oynadığı roldür. Malinowski, bu ihtiyaç kavramını geliştirirken, birkaç şema denemiş, ancak, genel olarak, bütün kültürlerce karşılanması gereken, bu yüzden de evrensel olan üç ihtiyaç (yahut "zorunluluk") tipi, yahut seviyesi öne sürmüştür:

Aslî yahut biyolojik ihtiyaçlar (yahut zorunluluklar): döl, beslenme, savunma ve korunma, v.b.

Organize faaliyet için gerekli araçsal ihtiyaçlar (yahut zorunluklar): ekonomik organizasyon, hukuk, eğitim…

Bütünleyici ya da bileşimsel ihtiyaçlar (yahut zihni ya da ahlakî bütünleme zorunlukları):bilgi, büyü, din, san'at, oyun.[51]

Amerika'lı kadın etnolog Ruth Benedict (1887-1948) ise, Güney-Batı Amerikan yerlileriyle, Kanada Blackfoot-yerlilerini incelemiş, fonksiyonalist ekole yeni görüş açıları getirmiştir. Başlıca eserleri: "Patterns of Culture" -1934-(Kültür Modelleri), "Zuni Mythology" -1935- (Zuni Mitolojisi) ile ikinci dünya savaşı sırasında yazdığı, askerî bir anlam taşıyan bazı kültürlerin, özellikle Japonların, hakim unsurlarını inceleyen (Krizantem ve Kılıç)-1946-.[52]

Fonksiyonel ekol mensupları, tarihsel köken ve değişikliklerle ya çok az ya da hiç ilgilenmemişlerdir. Araştırmalarının tarihsel perspektiften yoksun olmaları, bu okula yöneltilen eleştirilerin başlıcalarından biridir. Fonksiyonalistler, evrimcilerin ve diftizyonistlerin, tarihi ve jenetik analizlere varmak için sarfettikleri çabaları eleştirmişler, ama kendileri bu konuda bir yol göstermemişlerdir.

Fonksiyonalist ekol, Fransız sosyoloji ekolünün etkisini de taşımaktadır. Fonksiyonalist görüş açısından hareket ederek, teorik ve pratik yönden etnolojiye katkıda bulunan isimler: arasında R.H. Lowie, F. Krause, M.Mead ve W. Mühlmann'ı da sayabiliriz.

IV. ETNOLOJİNİN ÜNİVERSEL GÖREVİ, UYGULAMA SAHALARI

Buraya kadar, genel çizgileriyle belirtmeye çalıştığımız etnolojinin pratikteki görev ve faydalanma, uygulama sahalarına kısaca değinelim. Etnoloji, üniversel yanıyla, daha önce de belirttiğimiz gibi,

50 Kelimenin aslı Melanezya dilinden gelmektedir. Bir alış-veriş sistemine verilen addır. Ancak bu alış-verişler sırasında bir takım geleneksel nitelikle sosyal ve majik faaliyetler cereyan etmektedir.

51 KEESING, F.: OP. cit. s. 152.

52 Krizantem ve Kılıç Türkan Turgut tarafından dilimize çevrilerek 1966 yılında yayımlanmıştır. (İş Bankası Yayınları)

insanlığın kültür tarihini aydınlatmaya çalışmaktadır; toplumsal hayatta düzenleyici ve dinamik bir rol oynayan çeşitli kültürleri ve kültür unsurlarını, bunların biribirleriyle ilişkilerini, kültürün gelişme kanunlarını incelemektedir.

Kunz, Dittmer, etnolojinin üniversel görevini ve uygulama sahalarını şöyle açıklıyor: "etnolojinin yabancı halkların hayat, düşünce ve ticaretini anlamak, bunlar karşısında ilgi ve saygı uyandırmak için büyük bir rol oynadığı henüz yeteri kadar anlaşılmamış ve değerlendirilememiştir. Bu durum anlaşıldığı takdirde, uluslar arasında bir halk anlaşmasının, bir barışın bağı kurulmuş olacaktır. Etnolojik düşünce ürünlerinin yayılması etik ve politik bakımdan etkili olacağı için, terbiye ve eğitimde büyük bir rol oynacaktır. Bundan henüz yetişme çağında olanlar yararlanacak, "yabancı fenomenleri" daha iyi kavrayacaklardır. Böylece bilmezlikten, tanımazlıktan ve güvensizlikten doğan, "Yabancı Düşmanlığı" ortadan kalkacak, aktif bir işbirliği ile bir halk anlayışı meydana gelecektir. Modern anlamdaki, ekonomi, bugün artık dünyanın her yanında sıkı bir işbirliği, bağlılık ve siyasal ilişkilerde hızlıca gelişmek istiyor. Günlük olaylara zaman ayrılıp, bunları önem ve oluş sıralarına göre, doğru bir biçimde kıymetlendirebilmek için, bütün bunların, kültür ve tarihleri üzerine çok şey, bilmemiz gerekmektedir. Kültürel gelişmemizdeki bugünkü durumumuzu ve bizi geleceğe götüren yolumuzu tespit etmek istiyorsak, önce insanlığın ilk zamanlarından beri başlayan beşer zihniyetinin ve kültürünün gelişmesine bir göz atmak zorundayız.

Bugünkü uygarlığın eski yüksek kültürlere dayanması, bu eski yüksek kültürlerin de, bu günkü doğal toplumların kültürlerine benzeyen daha eski kültür basamaklarına gitmesi göz önünde tutulursa, etnolojinin önemi daha, iyi anlaşılır. İnsanı konu edinen bilim dallarının, etnolojik araştırmaların sonuçlarını göz önünde bulundurmadan, amaçlarında bir açıklığa varmaları mümkün değildir. Bu hata geçmişte çok işlenmiştir. Ancak yabancı toplumların insanlarını ve kültürlerini, onların manevî yönlerini iyice tanımaktır ki, bize hem cinslerimiz hakkında sevgi ve saygıya dayanan bir anlam kazandıracak ve dünya barışına yardım edecektir."[53]

Dittmerin'in açıklaması da gösteriyor ki, bugün etnolojinin ve sosyal antropolojinin uygulama imkânları genişçe bir alanı kapsamaktadır. Daha Birinci Dünya Savaşından sonra denizaşırı ülkelerde kolonileri bulunan çeşitli uluslar, buralardaki yönetim örgütlerinde danışman olarak etnologlardan yaralanmışlardır. Birleşik Amerika'da, Meksiko ve Brezilya'da ki yerlilerin yönetiminde etnologlara görev verilmiştir. "Uygulamalı Etnoloji"nin esas fonksiyonu, İkinci Dünya Savaşından sonra görülmüştür. Savaştan sonra ortaya çıkan, "gelişmemiş" ve "az gelişmiş ülkelere yardım içinde etnologlara danışman olarak büyük görevler düşmüştür. Yardım edilecek "gelişmemiş" ve "az gelişmiş ülkelerin" kültürel ve toplumsal yapısı, kültürel ve teknik yardımları kabullenme ve önizleme yetenekleri; gelenek ve göreneklerine sıkı sıkıya bağlı bulunan toplumların bu yardımlar karşısındaki tutum ve davranışları; 'yabancı' olan herşeye karşı -dostluk ve yardım kisvesi altında olsa bile- hassasiyetleri; söz konusu toplumun hangi tür teknik ve kültürel yardıma olumlu ya da olumsuz davranacağı sorununun inceden inceye hesaplanmasını doğurmuştur. Bu durum karşısında ilk söz etnolog ve sosyal antropologlara düşmektedir.

Ahlak kurallarından dinsel törenlere; evlilik âdetlerinden görgü kurallarına; ekonomik iş bölümünden batıl inançlara; halk hekimliğinden günlük hayatta kullanılan araç-gereçlere; eskatolojiden halk meteorolojisine; aileden halk san'atlarına, yiyecek, giyecek ve içecekle ilgili tabulardan dile; etnobotanikten mitolojiye; büyüden her türlü oyuna; ve daha yüzlerce kültür unsurlarına kadar büyük bir tablo çizmeyi amaç edinen etnoğrafya ve etnoloji, bir yandan bu kültür unsurlarının evrensel yanını

53 DITTMER, K.: Allgemeine Völkerkunde, s. 1-2.

vurgularken, öte yandan söz konusu kültür unsurlarının görüldüğü toplumlardaki işleyiş, davranış ve muhteva ayrıntılarından ileri gelen yöresel farkları belirterek, bunların kök nedenlerine inmeye çalışmaktadır. Etnolog ve sosyal antropolog, değişken insan davranışlarıyla, toplumsal intibak tipleri, kültür ve kişilik ile de ilgilenmektedir. Gelişmiş toplumların sadece tarihçileri, sosyologları, psikologları, psikiyatristleri, ekonomistleri, doktorları, edebiyatçılar değil, aynı zamanda iş ve yönetim alanlarında çalışan sorumlu kişileriyle, ülke kalkınmasında ön planda rol oynayan bir takım kurumları da etnoloji ve sosyal antropolojiyle ilgilenmektedirler.

Kültürel ve teknik alanda bir kalkınma, bir sıçrama öngününde olan memleketimiz için etnolojinin geçerliliği ve yararı ortadadır. Çeşitli etkenler sonucu hızla ortadan kaybolan maddî ve manevî kültür unsurlarını -özellikle maddî kültür alanında- bir an önce toplayıp; arşivlemenin, haritalamanın ve müzelemenin zamanı çoktan gelmiştir. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi Etnoloji Kürsüsü, Türkiye Etnolojisine katkılarda bulunmak için, son yıllardaki faaliyetlerini tamamen yurt içi araştırmalarına yöneltmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

Acıpayamlı, Orhan: *Türkiye Etnolojisine Ait Bazı Meseleler*, (Makale), Anatolia Dergisi, Ankara 1961, 1962

“ ” : *Etnolojinin Çeşitli Konuları* İle İlgili Bazı Ana Kitaplar, (Makale), Antropoloji Dergisi, Ankara 1963

Bastian, Adolf: *Der Völkergedanke im Sufbau einer Wissenschaft vom Menschen*, Berln 1881. Kultur (Herausgegeben: C.A. Schmitz, Frankfurt 1963) adlı kitab içinde.

Birket- Smith, Kaj: *Geschchte der Kultur*, Zürich 1946

Dittmer, Kunz: *Allgemeine Völkerkunde*, Braunschweig 1954

Eberhard, Wolfram: *Bu*günkü Avrupa’da Etnolojinin Esas Cereyanları (Makale), Dil Ve Tarh Coğrafya Fakültesi Dergisi, Ankara 1948

Engels, Friedrich: *Ailenin, Özel Mülkiyetin Ve Devletin Kökeni* (Çev.: Kenan Somer), Ankara 1967

Haekel, Joseph: *Zur heutigen Forschungsstand der historichen Etnologie* (Makale) (Die Wiener schule der Völkerkunde, Festsehrift 1956) Wien 1956

Hirschberg, Walter: *Wörterbuch de Völkerkunde*, Stuttgart 1965

Jacobs M. And Stern B.: *General Anthropology*, New York 1963

Kansu, Şevket Aziz: *Kültür Teorileri Hakkında* (Sürekli Makale), Ülkü Dergisi, Ankara 1939

Kaardiner, A. Et Preble, E.: *Introduction* à *I’ethnologie*, Paris 1966

Keesing, Felix M.: *Cultural Antropology*, New York 1965

Morgan, H. Lewis: *Ancient Society*, 1877

Leonard A., Trimborn H.: *Lehrbuch der Völkerkunde*, Stuttgart 1958

Mühlmann, Wilhelm E.: *Geschichte der Antropologie*, Bonn 1948

Mühlmann, Wilhelm E.: *Methodik der Völkerkunde*, Stuttdgart 1938

Nölle, Wilfried: *Völkerkundlches Lexikon*, München 1959

Örnek, Sedat **Veyis**: İlkellerde Dinsel Temel Kavramlara Genel Bir Bakış (Makale) , Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi Dergisi, Ankara 1962

Schmidt, Wilhelm: *Handbuch der Methode der kulturhistorischen Ethnologie*, Münster (Westf) 1937

Schmidt, C. A.: *Kultur*, Frankfurt A.M. 1963

Van Bulck, Gaston: *Beitraege zur Methodik der Völkerkunde*, Wien 1931

Wıllems, Emilio: *Ethnologie Maddesi* (Soziologie, Herausgegeben: Rene König) adlı kitap içinde, Frankfurt A.M. 1960.